

ПЕТЪР НЕЗНАКОМОВ
ШОПИТЕ И МЪРКВИЧКА
ИЛИ КАК БЕ СЪЗДАДЕН ЕДИН
ШЕДЪОВЪР

chitanka.info

На Росен Босев

Със създателя на Държавното рисуwalно училище и изобцо на българското художествено професионално образование, забележителния наш приятел, чеха Ян Вацлав (Иван) Мърквичка, се запознах при доста странни обстоятелства. Стана това в самия разгар на Стамболовия режим, от който между другото и аз бях пострадал като много други представители на русофилската интелигенция. Бях учител в Софийската мъжка гимназия и колкото и учудващо да е за един писател, преподавах на учениците аритметика и геометрия (днешните събратя по перо настръхват само при споменаването на тези два учебни предмета и всички се хвалят, че били слаби ученици по „презряната математика“, като че ли признаването на собствената им някогашна некадърност за логическо мислене изведнъж, автоматично ще ги направи добри поети и белетристи). Аз пък считам, че добрият математик може по-лесно да стане сносен разказвач или драматург (за поет не настоявам), отколкото оня, който се гнуса от мисленето, пък на всичко отгоре и се хвали с това. Но това си е лично мое мнение, не го натрапвам никому. Длъжен съм обаче да прибавя, че някои наши днешни писатели с произведенията си доказват правотата на моята теза. И до зряла възраст изобцо не са се научили да мислят. Корена на тази тяхна слабост можем да го потърсим в подценяването на математиката в ученическите им години. Впрочем аз се отклоних от темата, но какво да правя, когато склонността към логическото мислене, към рацииото, е стара моя писателска слабост, мое ненапускащо ме пристрастие.

И тъй, за какво беше думата? За странното ми запознаване с Ян Вацлав Мърквичка, бай Иван, както го наричаха всички в Рисуwalното училище. Но преди това искам да запозная читателя с няколко думи за какво всъщност пострадах от Стамболовия режим. Както е известно, нашият брат, писателят, понякога трудно сдържа своя език, впрочем езикът е оръжието, дадено му от бога. Та и аз, изтървал съм вероятно някоя злъчна дума по адрес на Негово превъзходителство господин министър-председателя и представляваната от него власт. Разбира се,

покрай него ще да съм засегнал и Негово височество. Особата, натрапения Кобург, източника на всички злини в княжеството. И вероятно това е станало в учителската стая в присъствието на директора на гимназията Стоенчев, върл стамболовист. Впрочем пред директора аз се пазех да дрънкам опозиционни приказки, неведнъж му бях ял попарата, но малко ли са мекеретата-доносчици на един началник, който държи за авторитета си и си мисли, че властта му е вечна. Имах тогава един „приятел“, учителя по закон божи Длъгнеков, старче с козя брадичка и протосингелско благообразие, и това старче все се вреше в мене, все се стараеше уж съпричастно да подразбере накъде бият мислите на колегата математик и автор на саркастични притчи в Петко-Каравеловата преса (не от хубост бяхме прибягнали пак до езоповския език в сатирата). Аз отново като че ли се отклоних от темата. Както и да е. Почна се дълго дознание, директорът Стоенчев ме разпитваше едва ли не като полицейски следовател — какво точно съм казал, кога съм го казал, къде и пред кои съм го казал (доносчикът Длъгнеков още не познаваше тази нова мода, донесена от словенеца Безеншек — стенографията) и аз вече си мислех, че ще последвам участва на моя духовен баща, уважаемия господин Петко Каравелов, в Черната джамия. Жена ми Кортеза се поболя тежко от притеснение и грижи, аз зная две и двеста, но тя се оказа крехко създание. И изведнъж следствието като по чудо се прекрати. Я гледай, помислих си, този господин, омразният на всички тиранин, все пак имал някакво чувство за справедливост. После научих каква била работата, бях учител на сестриния син на Стамболов, Милчо — и този дангалак си го биваше по моите предмети, бях му писал шестица за първия срок, нещо твърде рядко в учителската ми практика. И изглежда, момчето чрез майка си е повлияло на иначе безмилостния диктатор. Разбира се, не ми се размина без нищо. До Черната джамия наистина не се стигна, но бях уволнен от гимназията без право да учителствувам в друго училище на страната за една година. Доста тежко наказание за един даскал, който не е чорбаджийски син, няма други доходи и разчита само на заплатата. Известно е, че едно нещастие никога не идва само, от притеснение се спомина и моята скъпа другарка в живота Кортеза, също гимназиална учителка, преподаваше естествена история. Изпратих милото същество, с което бях преживял тридесет години в пълно и днес изглеждащо едва ли не утопично разбирателство, в

софийското гробище и почти съсипан от скръб и от накърнена човешка чест, се оттеглих от светския живот. Кое от спестявания от скромната учителска заплата, кое с помощта на лични и политически приятели, бях успял да струпам малка къщица в шопското село Драгалевци, в самите поли на Витоша. Затворих се там, оставих на синовете софийското жилище (живеехме там под наем) и се захех да отглеждам пчели сред дивната витошка природа. Това, знаете, успокоява и укрепва разсипаните нерви, възвръща чувството за собствено достойнство, човек някак се въздига над околната суета и див балкански морал, смешни му се виждат усилията на някои наши фушета и талейрановци да градят кариера през трупове, да се обогатяват за сметка на хиляди сиромаси. Както виждате, благоприятна почва за възприемането на социализма, но той тогава още нямаше почва у нас. Уединението в драгалевската къщица, общуването с простия шопски народ, народ остроумен и по някаква чисто шопска интуиция политически твърде добре ориентиран, което ще рече опозиционно настроен, се отрази благоприятно и върху писателската ми дейност. Струваше ми се, че тъкмо сега започнах (какви ли чудеса не върши понякога личното нещастие) да пиша някак по-зряло и мъдро, отървах се от различни конюнктурни съображения (впрочем тази дума конюнктура по онова време въобще не съществуваше в езика ни). С една дума така нареченият драгалевски период в моето творчество се оказа най-плодотворният и в количествено, и най-паче в качествено отношение. Де да съм знаел това и преди, че да си дам сам оставката. В това отношение вместо още повече да ненавиждам, взех да благославям диктатора и неговата властническа безцеремонност.

Та за Мърквичка. Беше, струва ми се, някъде към 1889 или 1890 година. В Драгалевци (беше минало една година от доброволното ми заточение) вече ме познаваха всички шопи, та дори и жените и децата им. Викаха ми бае Пешо, дори и старците с десетина-петнадесет лазарника по-възрастни от мене ме титулуваха „бае“. Учителската професия тогава се ползуваше с авторитет, па аз бях и, дето се вика, в изгнание, жертва на режима, който мъчеше с непосилни данъци и ангария и самите тях. С една дума бях си спечелил нескриваната им симпатия, гледаха ме как се мъча с пчелите, как все ще се намери някоя да ме ужили при опушването, подсмиваха се снизходително на подутата ми физиономия, но не прилагаха към мене знаменитите си

шопски номера и хитрости, така добре описани малко по-късно от колегата Елин Пелин. Слушаха съветите ми, викаха ме при болест на някое от децата (по него време в Драгалевци нямаше лекар, до София беше далеч, пък и кой тогавашен лекар щеше да се занимава с някой изприщен от брусница шопски сополивец), служех и за арбитър при спорове за мера (и тогава обичаха да се съдят за щяло и нещяло). Изобщо какво да ви кажа, бях станал свой човек почти на всички с изключение на кмета Стоичко и на секретар-бирника Коце, преселник от Македонско, и двамата представители на Стамболова в селото, които естествено не можеха да не гледат без подозрение на една такава уволнена по политически съображения персона като моята. С третия член на ръководителската селска тройка поп Геле поддържах сравнително добри отношения. Той беше пияница и присмехулник и нещо се беше сдърпал с останалите двама. Не го долюбвах напоследък и нищо чудно — той се бе присламчил към лагера на противника. Имах полза от един такъв макар и временен съюзник, защото попът действително притежаваше зъл език, умееше да направи човека посмешище, а пък в областта на попръжните можеше да съперничи на всеки сръбски владика.

Та думата беше за запознанството ми с Мърквичка. Казах вече, че това стана някъде към 1890 година (аз прекарах в заточение от 1889 до падането на диктатора). Трябва да е било през пролетта, по време на цъфтежа на вишните, те в Драгалевци цъфтят по-късно, в началото на май. Бях вече отзимилил кошерите, из двора край пременените като булки вишневи дръвчета бръмчаха радостно и упоително събудените за ново трудолюбие фъркати гадинки и това бръмчене изпълваше сърцето ми с оптимизъм и с вяра, че може би властта на самозабравилия се скоро ще свърши и на нашата русофилска улица също ще настъпи празник. Щурам се из двора по опинци, бях вече привикнал да нося на краката си това удобно шопско съоръжение, и изведнъж чувам, че някой ме вика откъм пътната порта: „Бае Пешо, бае Пешо, не чуеш ли бе?“ Познах веднага гласа на Вуте, дето живее до попската къща и, дето се вика, е солташак на попа. Малко се учудих за какво ме търси. Усилно време беше, кърска работа много. Да не би пък, помислих си, отново да ме дирят жандарите на оня, дето не се насити на власт в София. Мисълта да се срещам пак с хора невежи и груби, опиянени от своеволия и безнаказаност, и да отговарям на

просташките им въпроси ми се видях до немай-къде противна. Неохотно се запътих към портата. „Какво има, Вуте? — викам. — Защо си ме заокал ни в туй, ни в онуй време?“ „Попо рече да дойдеш у кръчмѐто на Глигора.“ „Оти — викам — съм притреба̀л на попо?“ Трябва да кажа, че бях вече понаучил шопскио, иначе не можеш да общуваш с тези симпатични, но твърдоглави и консервативни в обичаите и порядките си хора. Едно време дори виц се разправяше как един английски лорд взел в Лондон някакъв шоп, за камериер си го бил харесал, искал да го научи английски, а само след шест месеца вече свободно разговарял на шопски с него. „У кръчмѐто улезе некакъв — отговаря Вуте, — немец ли е, какъв е? Ломоти, ломоти, първом се смеме, смеме, па после си рекоме, па я да видим що сака тоа?“ „Е, що сака?“ „Егà ли го що сака! Ела да видиш, попо те ока!“ Стана ми любопитно, хубаво е наистина да живееш сам сред дивната витошка природа, но понякога те хваща съклет, не може да приказваш по цял ден с пчелите и котките, ще му се на човек да чуе и човешка реч. Хвърлих опинците, нахлузих обувки, турих една папийонка и навлякох отдавна необличания учителски жакет. И за пълно удивление на малките шопета, които едва ли не ме помислиха за кукер, извървях пътя до кръчмето на Глигора. Влизам вътре, изпърво от задушливия дим, който пълни единственото помещение, не мога да видя нищо (нашите Драгалевци пушат саморъчно увити цигари с контрабанден тютюн или пък глинени криви лулички и можете да си представите какво става, като запафкат всички едновременно). След туй започвам да различавам фигури и дори лица, виждам всичките наши старци начело с разгърдения и вече пиян поп, цялата постоянна клиентела на Глигора, наредени по голите маси с по едно юзче в ръка. Виждам и гайдарджията Стефо и тъпанджията Донè. „Я, викам си, отпочнали са я рано-рано сабаале!“ И най-послед погледът ми спира на „немеца“. Той е още млад човек, очилат и с дълга черна брада, на главата, както се полага по тогавашната мода, с тъмна широкопола шапка, изобщо завършен тип на интелгент от края на осемдесетте години, стамболовата ера. Като ме видя, „немецът“ стана (по онова време покрай Особата всички чужденци за нашите шопи бяха все немци) и с някакво радостно облекчение, изписано на лицето, тръгна към мен. Ръкувахме се, той стисна яко ръката ми, види се, ме е чакал с голямо нетърпение. Представих му се. „Вие русин, да?“ — попита той, като чу

името ми Незнакомов. Отговорих, че съм чист българин от Сливен, а Незнакомов е псевдонимът, под който пиша своите сатирически разкази. Така е прието у нас, особено за сатириците, да крият личността си зад псевдоними, дотам я е докарал Стамболовият режим. Лицето на „немеца“ още повече просветна. „А я... аз — художник... чех, мое име Ян Вацлав Мърквичка. Я... аз — учител в Софийска мъжка гимназия. От минала година, нали така, година... в София. Преди бил в Пловдив и знае вече малко български, но тук хора говорят малко чудновато, нищо не разбира. Я... аз искам да рисувам, тук много интересни обекти, старци много-много характерни, но те само смеят, смеят и аз нищо не разбира...“ Прекъснах любезно дългата му тирада, казах му, че съм много радостен да срещна тук, на драгалевска земя, в негово лице един брат славянин, дошъл да помогне за духовното издигане на народа ни (по време на управлението на Петко Каравелов и дядо Славейкова, още при Батенберга, по покана на правителството в страната ни бяха дошли сума ти чехи и свършиха наистина огромна просветителска работа), поканих го да седне отново и му поръчах юзче ракия, като смигнах на Глигора да даде от специалната, от тази, дете е отделена за кмета и секретар-бирника. След туй се обърнах към клиентелата и вече на шопски обясних, че гостът не е никакъв немец, а наш брат славянин, чех, от нашата си боя. (Особата Фердинанд не тачеше много чехите, всячески се стараеше да ги огорчи, а и те му отвръщаха със същите чувства.) И като така, рекох, господа шопи, моля да престанат насмешките и шопските номера. Човекът е художник, зографин, иска да рисува шопски бит и шопски хора, и като така, моля, да не му се пречи, а да се създаде в кръчмето най-благоприятна за извършване на свещения обред на изкуството обстановка. Това последното шопите не го разбраха, но все пак се въдвори тишина. После начело с попа старците станаха, всеки със своето юзче, чукнаха се с госта и му пожелаха „добре дошъл“ в Драгалевци. След това се наредиха чинно по масите — нашият селски човек обича да го фотографират и рисуват, от всички изкуства той най-благоговее пред изобразителното, а ако рисунката прилича на обекта, това вече направо го поразява. Гостът — името му отначало ми се стори доста трудно за произнасяне, особено пък както той си го казваше с пеещото си чешко произношение Мърквичкаааа — стисна отново ръката ми, усмихна ми се най-сърдечно и изведнъж ме

напопържа с една най-засукана шопска попържня. Трябва да съм направил доста обидена физиономия, а и смехът, който избухна по масите, изглежда, силно го учуди, та гостът се смути и намествайки очилата си, започна да се озърта безпомощно ту към мене, ту към смеещите се, някои от които бяха вече изпопадали на пода. Тогава поп Геле, и той малко смутен, ми обясни каква е работата. Преди моето идване Мърквичка искал да понаучи нещо от странния език на местните хора и попът, какъвто си е присмехулник, да вземе да му каже въпросната попържня, която уж значела на шопски „много благодаря“. Както и да е, недоразумението се изглади, попът се извини: „Що не кажеш, че си бил чех бе, аркадаш!“, и общото настроение отново стана превъзходно. За това, разбира се, помогнаха и юзчетата, които Глигор, вдъхновен от възможността за голям алъшвериш, пъргаво разнасяше по масите. Сега дойде ред и на музиката, Стево наду гайдата, Донè нагласи тъпана и го заудря, както само той си знаеше, и след малко кръчмето вече се тресеше от бърз ритъм и весели, гърлени и малко пиянски провиквания. Пръв скочи да играе поп Геле, като захвърли калимавката в скута на Вуте, последва го най-добрият играч, хороводецът на Драгалевци чика Кола, едър, зрял и почнал да понапълнява мъж, но с учудваща, присъща само на шопата лекота в танца. Ситни, ситни, сякаш не стъпва на земята, по-късно колегата Елин Пелин описа великолепно тази невероятна шопска дарба да се играе ръченица в разказа си „Ветрената мелница“. Мърквичка наблюдаваше с интерес, бяха отворили вратата на кръчмето, за да излезе димът, па изведнъж разтвори големия блок, който носеше, разположи се удобно край тезгяха на Глигора и започна бързо да скицира с молив. По едно време се обърна към мене и каза: „Аз много признателен на ваша милост и много моля и вие да застанете сред селяни да скицира и ваше лице. Ваше лице много характерно, вие същински шоп.“ Отначало поради вродена скромност отказах да позирам, пък и констатацията, че приличам на шоп, не ме поласка особено, мен, сина на възрожденския и хайдушки Сливен. Но скочи зачервеният от ракията поп, след него и другите старци и ме склониха. „Но как, викам, ще застана с този градски жакет сред хората, няма ли, викам, да приличам на черна врана сред тези облечени в кожухчета и ямурлуци белодрешковци!“ И на туй се намери леснината, свалиха ми на бърза ръка жакета, наметнаха ми един шопски ямурлук, пъхнаха в

устата ми крива глинена луличка и сега вече наистина заприличах на истински шоп, всяка връзка с възрожденския Сливен се прекъсна, като че ли никога не е и съществувала. Настаниха ме сред публиката, която наблюдаваше с най-живо участие играта на чика Кола, и след малко и аз вече подвиквах гърлено и пиянски като съседите си.

Така весело и непосредствено се роди първият вариант на прочутата след това картина на професор Иван Мърквичка, озаглавена „Ръченица“, част от неотменимото картинно богатство на Националната ни художествена галерия. Там аз фигурирам като оня добродушен дядка с луличката вдясно долу, на съвсем преден план.

Репродукция от този първи вариант бе отпечатана през същата година в започналия току-що да излиза „Сборник с народни умотворения, наука и книжнина“. По тази именно репродукция софийските жандари арестуваха и натикаха в кауша цялата антистамболовистка опозиция в селото в навечерието на изборите за VI Обикновено Народно събрание, състояли се през есента на 1890 година. Включително и мене — бяха ме разпознали и под шопската дегизировка. И това беше още едно признание за изключителния реализъм в изкуството на Мърквичка.

После, разбира се, пуснаха хората (след съответната порция бой със сопи). С изключение на мене. В продължение близо на три месеца ми водиха следствие, искаха да разберат защо на това тайно опозиционно събрание, умело представено като обикновено селско веселие, аз, отявленият руски агент, съм се явил дегизиран като шоп. И не се ли касае тук до подъл заговор срещу Стамболова и негово височество Особата.

Какво пък, макар че нищо не се доказва, аз съм готов да впиша този факт в биографията си.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.